

מודלים חישוביים

תרגול מס' 3

30 במרץ 2017

נושאי התרגול:

- למת הניפוח לשפות רגולריות.
- משפט מיהיל-נרוד.

1 למת הניפוח לשפות רגולריות

נזכר בלמת הניפוח, שתהווה עבורנו טכניקה להוכחת אי-רגולריות:

למה 1.1 לכל שפה רגולרית L קיים $\ell > 0$ כך שלכל $s \in L$ המקיימת $|s| \geq \ell$ קיים פירוק מהצורה $s = xyz$ כך ש:

1. לכל $i \geq 0$, $xy^i z \in L$.

2. $|y| > 0$.

3. $|xy| \leq \ell$.

איך נשתמש בלמת הניפוח כדי להוכיח ששפה L כלשהי היא לא רגולרית? נניח בשלילה ש- L רגולרית ויהא ℓ המובטח לנו. נבחר מילה $s \in L$ באורך גדול מ- ℓ ונראה שלכל חלוקה xyz של s כך ש- $|y| > 0$ ו- $|xy| \leq \ell$ קיים $i \geq 0$ כך ש- $xy^i z \notin L$, בסתירה ללמת הניפוח. שימו לב שלמת הניפוח מספקת תנאי הכרחי לרגולריות, אך לא מספיק (כלומר, ישנן שפות לא רגולריות שמקיימות את למת הניפוח).

תרגיל 1

הוכח כי שפת הפלינדרומים מעל $\Sigma = \{0, 1\}$, שנסמנה ב- L_1 , אינה רגולרית.

פתרון

נניח בשלילה ש- L_1 רגולרית ויהא ℓ קבוע הניפוח המובטח לנו. נבחר

$$s = 0^\ell 10^\ell \in L_1$$

ונשים לב שאכן $|s| \geq \ell$. כעת נשים לב שכל חלוקה של s ל- xyz כך ש- $|xy| \leq \ell$ ו- $|y| > 0$ מקיימת ש- y מורכבת כולה מאפסים. לכן, $xy^2 z \notin L_1$, בסתירה.

תרגיל 2

הוכח כי $L_2 = \{0^{n^2} \mid n \geq 0\}$ מעל $\Sigma = \{0\}$ אינה רגולרית.

פתרון

נניח בשלילה ש- L_2 רגולרית ויהא ℓ קבוע הניפוח המובטח לנו. נבחר

$$s = 0^{\ell^2} \in L_2$$

ונשים לב שאכן $\ell \geq |s|$. נקח חלוקה של s ל- xyz כך ש- $|xy| \leq \ell$ ו- $|y| > 0$. נסמן $|y| = k \leq \ell$ ונסתכל על

$$w = xy^2z = 0^{\ell^2+k}$$

נניח בשלילה ש- $w \in L_2$. אזי, קיים n כך ש- $\ell^2 + k = n^2$. אזי:

$$\ell^2 < \ell^2 + k \leq \ell^2 + \ell = \ell(\ell + 1) < (\ell + 1)^2$$

מכאן קיבלנו ש- $\ell^2 < n^2 < (\ell + 1)^2$, כלומר שקיים n המקיים $\ell < n < \ell + 1$, בסתירה. אזי, L_2 אינה רגולרית.

2 משפט מיהיל-נרוד

נזכר כי עבור שפה L מעל הא"ב Σ , היחס $\sim_L$ מעל מילים ב- Σ^* מוגדר כך: $x \sim_L y$ אם לכל $z \in \Sigma^*$ מתקיים $xz \in L \Leftrightarrow yz \in L$. זהו יחס שקילות ולכן מחלק את Σ^* למחלקות שקילות. משפט מיהיל-נרוד יהווה עבורנו כלי נוסף להוכחת אי-רגולריות:

משפט 2.1 $L \subseteq \Sigma^*$ רגולרית אם"ם קבוצת המנה $\Sigma^*/\sim_L$ סופית.

1 דוגמא

עבור השפה $L_3 = L(ba^*b^*)$, לכל זוג מילים, האם הן באותה מחלקת שקילות?

- aa ו- ab ? כן. הן אינן רישא של אף מילה בשפה.
- ba ו- baa ? כן. כל המשך חוקי של ba יהיה המשך חוקי של baa ולהיפך.
- baa ו- bab ? לא. עבור $z = a$, $baaa \in L_3$ אך $baba \notin L_3$.
- a ו- ϵ ? לא. עבור $z = ba$, $aba \notin L_3$ אך $ba \in L_3$.

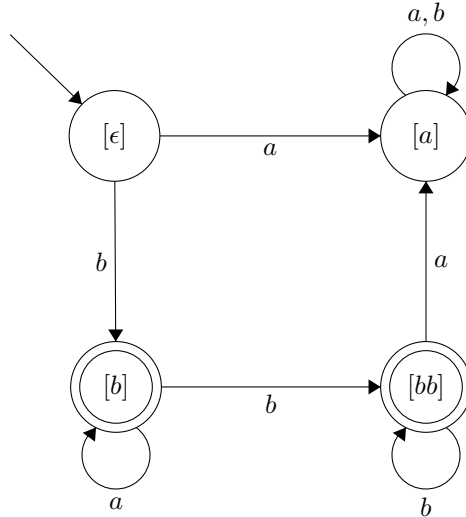
עבור אותה שפה, מהן מחלקות השקילות?

1. $[b]_{\sim_{L_3}} = L(ba^*)$.
2. $[bb]_{\sim_{L_3}} = L(ba^*bb^*)$.
3. $[\epsilon]_{\sim_{L_3}} = \{\epsilon\}$.
4. $[a]_{\sim_{L_3}} = L((\epsilon + ba^*bb^*)a(b+a)^*)$.

ואכן ציפינו למספר סופי של מחלקות שקילות. הוכיחו שארבעת הקבוצות הנ"ל הן אכן מחלקות שקילות ושאלו הן כל מחלקות השקילות.

כיצד ניתן להשתמש בכך כדי לבנות אוטומט המקבל את L_3 ?

- המצבים יהיו מחלקות השקילות.
- המצב ההתחלתי יהיה מחלקת השקילות המכילה את ϵ .
- המצבים המקבלים יהיו מחלקות שקילות המוכלות ב- L_3 .

תרגיל 3

הוכיחו כי השפה $L_4 = \{ww \mid w \in \{0, 1\}^*\}$ אינה רגולרית.

פתרון

לכל $i \geq 1$ נסמן $x_i = 0^i 1$. נשים לב שלכל $i \neq j$ מתקיים ש- $\langle x_i, x_j \rangle \notin \sim_{L_4}$ (למשל, עבור $z = x_i$ ולכן $[x_i]_{\sim_{L_4}} \neq [x_j]_{\sim_{L_4}}$). אם כן, ליחס $\sim_{L_4}$ יש אינסוף מחלקות שקילות, ולפי משפט מיהיל-נרוד L_4 אינה רגולרית. מצאו את כל מחלקות השקילות של השפה (רמז: הטיעון הנ"ל תקף לעוד הרבה מילים...).

תרגיל 4

הוכיחו כי השפה $L_5 = \{w \in \{0, 1\}^* \mid \#_0(w) = \#_1(w)\}$ אינה רגולרית.

פתרון

בהרצאה הוכחנו טענה זו לפי למת הניפוח. כעת נראה שתי דרכים שונות. תחילה, בעזרת משפט מיהיל-נרוד. לכל $i \geq 1$ נסמן $x_i = 0^i$. עבור $i \neq j$ מתקיים כי $x_i 1^i \in L_5$ אך $x_j 1^i \notin L_5$. אם כן, ליחס $\sim_{L_5}$ יש אינסוף מחלקות שקילות, ולפי משפט מיהיל-נרוד L_5 אינה רגולרית. שימו לב כי מחלקות השקילות הן מהצורה הבאה, עבור $k \in \mathbb{Z}$:

$$C_k = \{w \in \{0, 1\}^* \mid \#_a(w) - \#_b(w) = k\}$$

הוכיחו זאת.

כעת, נוכיח כי L_5 אינה רגולרית בעזרת תכונות סגור. נניח בשלילה כי L_5 רגולרית ונשים לב כי

$$L_5 \cap L(0^*1^*) = \{0^i 1^i \mid i \geq 0\}$$

מכיוון שגם L_5 וגם $L(0^*1^*)$ רגולריות (מכיוון שהיא מוגדרת ע"י ביטוי רגולרי), החיתוך שלהן הוא רגולרי. אך השפה $\{0^i 1^i \mid i \geq 0\}$ אינה רגולרית, בסתירה. לכן, L_5 אינה רגולרית.

תרגיל 5

יהי $\Sigma = \{\sigma_1, \dots, \sigma_n\}$ ונגדיר L_6 מעל Σ בצורה הבאה:

$$L_6 = \{w \in \Sigma^* \mid \forall \sigma \in \Sigma. \#_\sigma(w) \leq 1\}$$

מצאו את מחלקות השקילות של $\sim_{L_6}$ וקבעו האם L_6 רגולרית. הוכיחו תשובתכם.

פתרון

לכל מילה $w \in \Sigma^*$ נגדיר וקטור v_w באורך n כך ש- $v_w(i)$ הוא מספר המופעים של σ_i ב- w . נראה כי מחלקות השקילות של $\sim_{L_6}$ הן אוסף הוקטורים הבינאריים באורך n ומחלקה אחת נוספת, שאותה נסמן ב- C_{no} . דהיינו, אם $w \in L_6$ אז v_w הוא וקטור בינארי וכל המילים בשפה בעלי אותו יצוג בינארי נמצאים באותה מחלקת שקילות. עבור כל $w \notin L_6$ מתקיים $[w]_{\sim_{L_6}} = C_{no}$. נסמן את מחלקות השקילות שאינן C_{no} ב- $C_0, \dots, C_{2^n-1}$ בהתאם לקידוד העשרוני של הוקטור הבינארי. נוכיח כי אלו אכן מחלקות השקילות של היחס. לשם כך, נוכיח:

1. לכל $w_1, w_2 \in C_i$ מתקיים $w_1 \sim_{L_6} w_2$.
2. לכל $w_1, w_2 \in C_{no}$ מתקיים $w_1 \sim_{L_6} w_2$.
3. לכל $w_1 \in C_i$ ו- $w_2 \in C_{no}$ מתקיים $w_1 \not\sim_{L_6} w_2$.
4. לכל $w_1 \in C_i$ ו- $w_2 \in C_j$ עבור $i \neq j$ מתקיים $w_1 \not\sim_{L_6} w_2$.
5. כל $w \in \Sigma^*$ שייך למחלקה כלשהי ואף מחלקה אינה ריקה.

ברגע שנוכיח טענו אלו, נוכל לסכם כי L_6 רגולרית – שכן מספר מחלקות השקילות הוא $2^n + 1$. אם כך:

1. לכל $\sigma \in \Sigma$ מתקיים ש- $\#_\sigma(w_1) = \#_\sigma(w_2)$ וכן $\#_a(w_1) \leq 1$. לכן, לכל $z \in \Sigma^*$ אם קיים $\sigma \in \Sigma$ כך ש- $\#_\sigma(z) > 1$ אזי $w_1 z \notin L_6$ וגם $w_2 z \notin L_6$. אחרת, אם קיים $\sigma \in \Sigma$ כך ש- $\#_\sigma(z) = 1$ ו- $\#_\sigma(w_1) = \#_\sigma(w_2) = 1$ אזי $w_1 z \notin L_6$ וגם $w_2 z \notin L_6$. אחרת, $\#_\sigma(w_1 z) = \#_\sigma(w_2 z) \leq 1$, ולסיכום: $w_1 z \in L_6$ אם ו- $w_2 z \in L_6$.
2. לכל $w \in C_{no}$ קיים $\sigma \in \Sigma$ כך ש- $\#_\sigma(w) > 1$ ולכן $w \notin L_6$. לכל $u \in \Sigma^*$ גם $\#_\sigma(wu) > 1$ ולכן $wz \notin L_6$ כלומר, לכל $z \in \Sigma^*$ מתקיים $wz \notin L_6$ וגם $w_2 z \notin L_6$ ולכן $w_1 \sim_{L_6} w_2$.
3. לכל $\sigma \in \Sigma$ מתקיים $\#_\sigma(w_1) \leq 1$. עבור $z = \epsilon$ מתקיים $w_1 z \in L_6$ אך $w_2 z \notin L_6$, לפי טענה 2. אם כך, $w_1 \not\sim_{L_6} w_2$.
4. קיים $\sigma \in \Sigma$ כך ש- $\#_\sigma(w_1) \neq \#_\sigma(w_2)$. נניח בה"כ כי $\#_\sigma(w_1) = 0$. אם כך, $\#_\sigma(w_2) = 1$ ולכן עבור $z = \sigma$ מתקיים ש- $w_1 z \in L_6$ אך $w_2 z \notin L_6$ ולכן $w_1 \not\sim_{L_6} w_2$.
5. תחילה, ברור כי לכל $w \in \Sigma^*$ קיים v_w שהוא או בינארי (דהיינו, מתאים לאחד מה- C_i ימים) או לא (מתאים ל- C_{no}). ברור גם כי $\sigma_1 \sigma_1 \in C_{no}$ ולכל $b \in \{0, 1\}^n$ קיימת $w \in \Sigma^*$ כך ש- $v_w = b$ (למשל, ע"י מעבר בסדר לקסיקוגרפי על b ועבור כל 1 במקום ה- i נשרשר את σ_i , החל מהמילה הריקה).